

O'ZBEKISTONDA ILK SHAHAR-DAVLATLARNING SHAKLLANISH JARAYONI

Aliyeva Muattar Karimjon qizi

Namangan shaxar 2-son politexnikumi

Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston hududida ilk shahar-davlatlarning yuzaga kelishi va bu jarayonga bog'liq omillar haqida atroflicha fikr bildirilgan. Qolaversa yirik shahar-davlatlarning ijtimoiy tizimi, hududiy joylashuvi va ishlab chiqarish tizimi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Avesto, Sharq yo'li, Yevropacha yo'l, iqtisodiy taraqqiyot, sug'orma dehqonchilik, savdo-sotiq rivoji, hududiy bo'linish, xususiy mulkchilik.

KIRISH

Markaziy Osiyoning iqtisodiy taraqqiyoti mil. avv. III–II ming yilliklarda ilk shaharlar paydo bo'lishiga sabab bo'lgan. Ilk shaharlar dastlabki davlatchilik shakllanishida asosiy omillardan biri bo'lib, bu ikkala jarayon uzviy holda bog'liq. Mil. avv. II asr o'rtalarida kichik shahardavlatlar shakllangan. O'zbekistonning turli hududlaridagi qadimgi shaharlar xarobalari o'rganib chiqilgach, tadqiqotlar shaharlardagi arxeologik topilmalardan ayrimlarining yoshi 2700-3000 yildan kam emasligi haqida dalillar to'plagan. Afrosiyob, Ko'ktepa (Samarqand), Qiziltepa (Surxon vohasi), Uzunqir, Yerqo'rg'on (Qashqadaryo vohasi) va boshqalar ko'pgina hududlar ana shunday ulkan tarix yo'lini bosib o'tgan.

O'zbekistonda dastlabki shaharlar Shimoliy Baqtriyada (Surxon vohasi) yuzaga kela boshlagan, keyin So'g'diyona (Qashqadaryo, Samarqand, Buxoro vohasi), Xorazm va Farg'ona hududlariga tarqalgan. Shaharlar sug'orma dehqonchilik rivojlangan vohalarda, qadimgi savdo yo'llari bo'ylarida, hukmdorlar qarorgohlari atroflarida paydo bo'lgan. Negaki, bunday joylar aholi o'troqlashuvi uchun qulay sharoit va gavjumlikka ega bo'lgan. Qadimgi shahar-davlatlar va davlat uyushmalari tuzilganligi to'g'risida arxeologik ma'lumotlar bilan birga qadimgi yozma manbalar, shu jumladan, "Avesto" da ko'pgina ma'lumotlar keltirilgan. "Avesto" miloddan avvalgi I ming yillikning birinchi yarmida yuzaga kelgan zardushtiylik dinining muqaddas to'plamidir. Unda ahmoniylargacha bo'lgan geografik, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, diniy va boshqa ma'lumotlar joy olgan. Avestoda qayd etilishicha, jamiyat quyidagi to'rtta ma'muriy hududiy birlikka bo'linadi: oilaga tegishli bo'lgan turar joylar (nmana); qishloqlar (vis); tumanlar (zantu); viloyat – o'lka (daxyu). Ushbu birliklarning har biri o'z yo'l boshchisiga ega bo'lgan. Oila boshlig'i – nmanopati, qishloq boshlig'i – vispati, tuman oqsoqoli-zantupati, viloyat boshlig'i – daxyupati deb

yuritilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA MUHOKAMA VA NATIJALAR.

O'zbekistonning qadimgi tarixini o'rganishda "Avesto" bilan birga boshqa yozma manbalar, xususan, Qadimgi Eron bitiklaridan, Yunon-rim tarixchilaridan Gerodot, Ktesiy, Arrian, Kursiy Ruf, Strabon va boshqalarning asarlaridan, o'lkamizda arxeologik tadqiqotlar olib borgan tadqiqotchilarning asarlaridan ma'lumotga ega bo'lishimiz mumkin. Markaziy Osiyoda mil. avv. VI asrning o'rtalariga kelib xalqlarning shakllanishi jarayoni tugagan, ularning hududiy joylashuv chegaralari, viloyatlarning ma'muriy chegaralari paydo bo'la boshlagan. Mil. avv. VII-VI asrlarda O'zbekistonning dehqonchilik vohalarida so'g'diylar, baqtriyaliklar va xorazmiylar, tog', dasht va cho'llarda saklar va massagetlarning chorvador qabilalari yashagan. Davlatlarning yuzaga kelishi murakkab jarayon bo'lib, turli xalqlarda o'ziga xos xususiyatlarni yuzaga keltiradi. Davlatlar yuzaga kelishining "Sharq yo'li" va "Yevropacha yo'li" mavjud. Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asoslangan "Sharq yo'li"da yerga xususiy mulkchilik bo'lmagan; iqtisodiyotning asosini sun'iy sug'orma dehqonchilik tashkil etgan; sun'iy sug'orish (irrigatsiya) inshootlarini jamoalar kuzatib turgan; dehqonchilik jamoasi jamiyatning birlamchi bo'g'inini tashkil etgan; yer va irrigatsiya inshootlari davlat mulki bo'lgan; boshqaruvchilar tabaqasi yuzaga kelgan. Osiyocha ishlab chiqarish usuli Misr, Bobil, Xitoy, Hindiston, Markaziy Osiyo kabi hududlarda yoyilgan.

Davlat yuzaga kelishining "Yevropacha yo'li"da xususiy mulkchilik shakllanishi tufayli kelib chiqqan jamiyatning ijtimoiy mulkiy tabaqalanish jarayoni asosiy omil bo'lib xizmat qilgan. Mil. avv. VII-VI asrlarda Qadimgi Baqtriya, Xorazm va So'g'diyonada davlat uyushmalari yuzaga kelgan. "Katta Xorazm" (Avesto tilida – Xvarizam, qadimgi fors tilida – Xvarazmish, qadimgi yunon tilida – Xorasmiya) davlatiga oid tarixiy ma'lumotlar juda kam. Xorazmdagi yirik sug'orish inshootlari, mustahkam mudofaa inshootlarining qurilishi (Ko'zaliqir, Ding'alja) mil. avv VI-V asrlarga to'g'ri keladi. Qadimgi Xorazmning hududi to'g'risida aniq ma'lumotlar yo'q. Xorazmning chegaralari taxminan o'rta Amudaryodan Orol dengizigacha bo'lgan hududlarni qamrab olgan. Unda ishlab chiqarishning qurilish va hunarmandchilik turlari rivojlangan. O'sha davrga oid bronza va temir qurollar, sopol urchuqlar, igna, bigiz va sopol idishlar juda ko'p topilgan. Ularga ishlov berish uslubi jihatidan Marg'iyona, Baqtriya va So'g'diyona topilmalariga o'xshab ketadi. Qadimgi Baqtriya davlat uyushmasiga Surxon vodiysi, Afg'onistonning shimoli-sharqi, Tojikistonning janubiy qismi, shuningdek Marg'iyona va So'g'diyona ham kirgan deb taxmin qilinadi. Mil. avv. VIII-VII asrlarda Qadimgi Baqtriya davlati yuksalgan. Davlatning poytaxti Baqtra shahri bo'lgan. Mamlakat rivojlangan ijtimoiy-iqtisodiy tizimga ega bo'lgan. Tashqi siyosatda Yaqin Sharq va Old Osiyo mamlakatlari bilan aloqalar o'rnatgan.

So'g'diyona o'lkasi Zarafshon va Qashqadaryo vohalarini o'z ichiga olgan.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish joizki, O'zbekiston hududida qadimgi shahar-davlatlarning yuzaga kelishi savdo-sotiq va dehqonchilikning shakllanishi bilan bog'liqdir. Ushbu ikki tarmoqning rivojlanishi shahar-davlatlarda ishlab chiqarish jarayoniga ham bevosita ta'sir ko'rsatgan. Davlatlarning yuzaga kelish jarayoni esa xususiy mulkchilik bilan bog'liq tarzda "Sharq" va "Yevropacha" yo'llar bilan paydo bo'lgan. VIII-VII asrlarga oid Sangirtepa, Yangitepa, Chiroqchitepa, Yerqo'rg'on manzilgohlari o'rganib chiqilgan. Olingan ma'lumotlar bu o'lka aholisi asosan o'troq dehqonchilik bilan shug'ullanganidan dalolat beradi. Mil. avv. VII-VI asrlarda Qadimgi Baqtriya, Xorazm va So'g'diyona davlatlarining aholisi turkiy va forsiy tilda so'zlashgan. Ularning madaniy an'analari ham bir-biriga juda yaqin bo'lgan. Bunday o'xshashlik turar joylar qurilishida yaqqol ko'zga tashlanadi. Asosan savdo yo'llari bo'ylab tayanch istehqomlar qurish odat tusiga kirgan. Uy-joylar va jamoat binolari qurilishida inshootlarning mudofaa xususiyatiga katta e'tibor berilgan. Shunday qilib, Xorazm va Baqtriya davlatlaridagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy jarayonlarni o'rganar ekanmiz, diyorimizda miloddan avvalgi I ming yillikning birinchi yarmida shahar-davlatlar asta-sekin davlat uyushmalariga birlashganiga amin bo'lamiz. Davlat uyushmalari ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayoti jihatidan qadimgi sharq sivilizatsiyalarining boshqa markazlariga o'xshash bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asqarov A. O'zbek xalqining kelib chiqish tarixi. - Toshkent: " O'zbekiston", 2015.
2. Isomiddinov M., Mirsoatova S. "Farg'ona odami" va antropogenez jarayoni // Vodiynoma. - Toshkent 2016. №1.
3. Rasulov A., Isoqboyev A. Tarix fanining ilmiy tadqiqot asoslari va uslubiyoti. - Namangan, 2008.
4. Ртвеладзе Э.В., Сагдуллаев А.С. Современные мифы о далеком прошлом народов Центральной Азии. Издание 2-е, дополненное. - Ташкент, 2007.
5. Rtveldze E. V, Saidov A.X., Abdullayev Ye. V. Qadimgi O'zbekiston sivilizatsiyasi: davlatchilik va huquq tarixidan lavhalar. - T.: "Adolat" 2001.
6. Sagdullayev A.S. Qadimgi O'rta Osiyo tarixi. - Toshkent: Universitet, 2004.